

ЗАМОНАВИЙ БАНК ХИЗМАТЛАРИНИ МОБИЛ ИЛОВАЛАРГА ТАДБИҚ ҚИЛИШ ВА УНДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ ВА ҚУЛАЙЛИКЛАРИ

Акрамов Элдор Анварович

**Технология, Менежмент ва Коммуникация Инситути, Информатика йўналиши
раҳбари**

eldor.akramov@mail.ru

Мамлакатимиз тараққиётининг замонавий босқичида кенг ислохотларнинг муваффақиятли амалга оширилиши мукамал назарий билим ва амалий кўникмаларга эга бўлган, етакчи хорижий давлатларнинг тажрибаларини миллий кадриятларга мувофиқлаштирган ҳолда амалиётга жорий эта биладиган ватаннинг садоқотли ва салоҳиятли кадиларига боғлиқдир.

Хусусан, рақамли технологияларни қўллаш, янги банк маҳсулотларини жорий этиш ва дастурий таъминотлар бўйича замон талаблари асосида иш олиб бориш муҳим эканлиги қайд этилган эди.

Мижозларга энг яхши хизматларни тақдим этишга одатланган банклар бу борада ўзининг ташаббуслари билан фуқароларимизнинг мушқулини осон, узоғини яқин қилишга асосий эътибор қаратиб, ўз фаолиятида замонавий хизматларни жорий этиб қаратиб, ўз фаолиятида замонавий хизматларни жорий этиб келияпти. Сўзимизнинг исботини банкнинг рақамли иқтисодийни ривожлантириш ва банк хизматлари оммабоплигини оширишга йўналтирилган қатор лойҳаларида кўришимиз мумкин.

Бугунги кунда банк-молия соҳасида жиддий ўзгаришлар рўй бермоқда. Ҳар бир инсон ўзгаришларни сезмоқда, банк хизматларни, маҳсулотларини ва бошқаларни тақдим этиш жараёни анча соддалаштирилди. Мижозлар янги банк маҳсулотларидан имкон қадир тезроқ фойдаланиши учун банклар уларнинг ҳаётини аҳамиятли даражада соддалаштиришига ҳаракат қилмоқдалар. Ахборот технологиялари эса бундай имкониятларни яратади. Ҳозирда товарлар сотиб олиш, омонатлар очиш, кредитларни ва банк карталарни олишга сўровнома қолдириш учун уйдан чиқмасдан мурожаат қилиш мумкин. Буларнинг барчаси Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган ислохотлар туфайли рўй бермоқда. Шу даврда хорижий тажрибани ўрганиш жуда муҳимдир.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида 32 та тижорат банклар бўлиб, ҳар бир тижорат банкнинг ўз сайти ва мобиль иловаларга эга. Эндиликда одамларга қулайликлар яратиш мақсадида ҳар бир тижорат банк мобиль иловага эга бўлиб улар қуйидаги хизматларни амалга оширилади:

1. Ўтказмалар: экспресс ўтказма, карталарим орасида ўтказмалар, карта рақамига, реквизитлар бўйича тўлов, банк кредитларини сўндириш, золотая корона пул ўтказмалари, валюта айирбошлаш.

2. Тўловлар: уяли алоқа операторлари, коммунал хизматлари, интернет провайдерлари, давлат хизматлари, телеведения хизматлари, телефония, интернет ресуслари, солиқ тўловлари, транспорт, суғурта, кредитларни сўндириш, дам олиш марказлари, таълим, хаурия, электрон ҳамёнлар, ўйинлар ва ижтимоий тармоқ, хостинг хизматлари, Qiwi тўловлари, жаҳон карталарга пул ўтказиш VISA/MasterCard.

Бундан ташқари банк омонатларидан фойдаланиш яний омонат маълумотлари ва менинг омонатларим, конвертация қилиш учун миллий ёки валюта карталаридан фойдаланиш, кредитлар олиш, мониторинг қилиш тушимлар ва харажатлар бўйича, чекловлар, банк ҳисоб рақамига ўтказиш ва банк мобиль иловаси орқали чат, тарих, харита, банк хабарномалари ва банк имкониятларини излаш хизматлари мавжуд.

Масофавий банк хизматларини кўрсатиш турли банк операцияларни масофадан амалга ошириш имкониятини берадиган хизматлар комплекси. Бунинг учун банк муассасасига ташриф буюрмасдан туриб компьютер ёки мобил телефондан фойдаланиш кифоя.

Масофавий технологиялар мижозга банк хизматларидан фойдаланишда максимал қулайлик ва банк билан ишлаш жараёнида вақт ҳамда молиявий харажатларни минималлаштириш имконини беради.

Масофадан хизмат кўрсатиш тизими мижозларга тақдим этилаётган хизматларнинг характерига кўра икки турга бўлиш мумкин:

- информацион;
- транзакцион.

Информацион банкинг мижозларга молиявий маълумотларни тақдим этишга йўналтирилган бўлса, транзакцион банкинг молиявий операцияларни амалга оширишга имконият яратади.

Масофавий банк хизматларининг асосий тамойили мижоз ва банк ўртасида турли ахборотларнинг масофадан алмашинуви ҳисобланади. Бунда банк томонидан мазкур амалиётнинг хавфсизлиги таъминланади.

Банк ҳисобварақларига масофадан хизмат кўрсатиш тизимларининг турлари:

Банк-Мижоз – бу компьютер орқали амалга ошириладиган тизим бўлиб, бунда мижознинг компютери махсус дастур ўрнатилади. Ушбу дастур компютерда барча мижоз маълумотларни сақлайди (асосан тўлов ҳужжатлари ва ҳисобварақлардан кўчирмалар). Банк ва мижознинг компютери ўртасида модем орқали тўғридан-тўғри алоқа амалга оширилади.

Интернет-банкнинг – бу мижозларнинг депозит ҳисобварақларини, жумладан банк карталарига очилган ҳисобварақларини, интернет орқали бошқариш ҳуқуқини берувчи тизимдир. Бу хизмат тури мижознинг масофадан банк билан боғланган ҳолда реал вақт давомида тўловларни ўтказиш учун мўлжалланган тизимдир. Фойдаланувчи тизимга веб-браузер орқали қиради. Интернет-банкнинг тизими банкнинг веб-серверидан жойлаштирилади. Фойдаланувчи банкнинг веб-сайтида барча ўз маълумотлари (тўлов ҳужжатлари ва ҳисобварақлардан кўчирмалар) ни кўриб чиқиш имкониятига эга.

Интернет-банкнинг хизмати орқали мижоз ўз иш жойида ёки бошқа ўзига қулай шароитда:

- тўловларни ўтказиш;
- тўлов ўтиши босқичларини кузатиш;
- барча ҳисоботларни олиш каби амалиётларидан исталган вақтда фойдаланиш имкониятини яратади.

Интернет-банкнинг орқали мижоз ўз иш жойидан интернет орқали банк сайтига уланиб, ўз ҳисобрақамига тушаётган пулларни кўриши ва пул ўтказмаларини тайёрлаб банкка узатиши мумкин бўлади.

Мобил банкинг тизими интернет-банкнинг технологияси асосида яратилади.

SMS-банкнинг – бу банк мижозларга уларнинг депозит ҳисобварақларидаги ҳамда банк карталарига очилган ҳисобварақларидаги операциялар ҳақида SMS кўринишдаги маълумотларни олиш тизимидир. Ҳисобварақидан маълумот олиш учун мижоз банкнинг махсус телефон рақамига белгиланган SMS-сўровни юбориш керак.

Мижоз учун SMS-банкнинг хизмати қуйидаги амалларни бажариш имкониятларини беради:

- ҳисобварақига келиб тушган маблағлар;
- ҳисобварақидан қилинган харажатлар;
- ҳисобварақ баланси;
- кун давомида ўтказилган банк операциялари ҳақида оператив маълумот олиш.

Бугунги кунда аҳоли тижорат банкларининг мобил илова дастурлари орқали реал вақт режимида картадан картага пул ўтказиш (P2P) операцияларини бажариш, солиқ, бюджет, коммунал ва бошқа тўловларни амалга ошириш, микроқарз олиш ва кредитларни сўндириш, онлайн омонатларни расмийлаштириш, депозит ҳамда ссуда (кредит) ҳисобварақларини

масофадан очиш, халқаро банк карта ҳисобварағидан тўловларни амалга ошириш, онлайн конверсия операцияларини амалга ошириш ва бошқа масофавий банк хизматларидан кенг фойдаланмоқда.

Ўз навбатида, корхона ва ташкилотлар учун банк ҳисобварақларини масофадан бошқариш тизимлари орқали реал вақт режимида банк ҳисобварақларидаги маблағларни тасарруф этиш ва тўловларни амалга ошириш, валюта маблағлари сотиб олиш (конвертация) учун буюртманомани электрон шаклда хизмат кўрсатувчи банкка юбориш, ойлик иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловларни ўтказиш учун электрон қайдномани банкка узатиш ва бошқа хизматлардан фойдаланиш бўйича имкониятлар яратилди.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг **www.cbu.uz** сайтига келтирилган маълумотларга қараладиган бўлсак, бугунги кунда тижорат банклари томонидан “Uzcard” ҳамда “Humo” тўлов тизимларининг миллий валютадаги банк карталари муомалага чиқарилиб, уларнинг инфратузилмаси кенгайтириб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 24 сентябрдаги “Пластик карталар орқали ҳисоб-китоб тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 445-сонли қарорига асосан Ягона умумреспублика процессинг маркази ташкил этилиб, “Uzcard” тўлов тизими фаолият юрита бошлади.

2020 йил 11 апрелда Ягона умумреспублика процессинг маркази МЧЖга “Uzcard” тўлов тизими оператори лицензияси Марказий банк томонидан тақдим этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 сентябрдаги “Миллий тўлов тизимини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–3945-сонли қарорига асосан Миллий банклараро процессинг маркази ташкил этилиб, 2019 йилнинг I-чорагидан бошлаб “Humo” тўлов тизими ишга туширилди.

Миллий банклараро процессинг маркази МЧЖга 2020 йил 11 апрелда “Humo” тўлов тизими оператори лицензияси Марказий банк томонидан берилди.

Мамлакатимизда банк карталари инфратузилмаси 2020 йил 1 январь ҳолатига 20 547 минг дона банк карталари, 392 361 та тўлов терминаллари ҳамда 9 203 та банккомат ва инфокиосклардан ташкил топган.

2019 йил давомида иккита миллий чакана (“Humo” ҳамда “Uzcard”) тўлов тизимларининг Visa, Mastercard, China Union Pay ҳамда Мир халқаро тўлов тизимлари билан интеграцияси самарали амалга оширилди. Бу эса, ушбу халқаро тўлов тизимлари карталари фойдаланувчилари, яъни мамлакатимизга ташриф буюрувчи туристлар, меҳмонлар учун кенг шарт-шароитлар яратган ҳолда “Humo” ҳамда “Uzcard” тўлов инфратузилмаси (банккоматлар ва тўлов терминаллари тармоғи) орқали миллий валютада тўловларни амалга ошириш имкониятини беради.

Марказий банкнинг Банклараро тўлов тизими мамлакатимизнинг мустақилликдан кейинги дастлабки тўлов тизими сифатида барча тўлов тизимлари ишлаши учун пойдевор ҳисобланади.

Хозирги кунда Марказий банкнинг Банклараро тўлов тизимида тўловларни амалга ошириш мақсадида 31 та тижорат банки тўлов тизими фойдаланувчилари сифатида уланган.

Мазкур тўлов тизимида тўловлар реал вақт режимида ялпи ҳисоб-китоб тамойили асосида, яъни тўлов ҳужжати келиб тушган вақтдан бошлаб бир неча сониялар ичида тўлов амалга оширилади ҳамда натижаси ҳақида ташаббускор ва бенефициарга хабар юборилади.

Банклараро тўлов тизимининг қоидалари Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланади.

Марказий банкнинг банклараро тўлов тизими қўйидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ тартибга солинади:

- Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида”ги Қонуни (11.11.2019 й., ЎРҚ-582);

- Ўзбекистон Республикасининг “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги Қонуни (05.11.2019 й., ЎРҚ-580);

- Ўзбекистон Республикасининг “Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида”ги Қонуни (01.11.2019 й., № ЎРҚ-578);
- “Марказий банкнинг банклараро тўлов тизими орқали электрон тўловларни амалга ошириш тартиби тўғрисида”ги Низом (14.02.2006 й., № 1545);
- “Ўзбекистон Республикасида нақд пулсиз ҳисоб-китоблар тўғрисида”ги Низом (13.04.2020 й., № 3229).

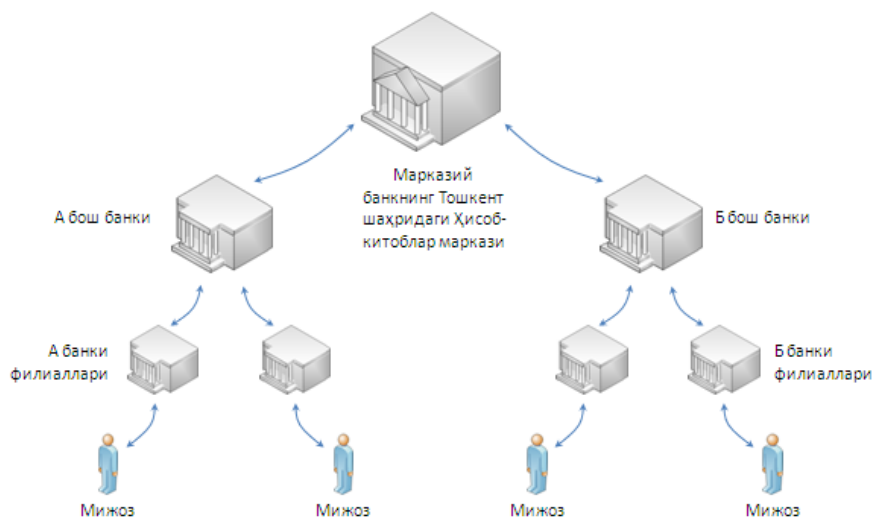
Марказий банкнинг Ахборотлаштириш Бош маркази ва Марказий банкнинг Ҳисоб-китоблар маркази банклараро тўлов тизимининг иштирокчилари ҳисобланади. Банклараро тўлов тизимининг фойдаланувчилари Марказий банкнинг Ҳисоб-китоблар марказида вакиллик ҳисобварағига эга бўлган банклар ва молиявий институтлар ҳисобланади.

Марказий банкнинг Ҳисоб-китоблар маркази (МБ ҲҚМ) — унинг вазифасига тижорат банкларининг Бош офисларига (банклар) вакиллик ҳисобварақларини очиш ва хизмат кўрсатиш ҳамда улар ўртасида электрон тўловларнинг узлуксизлигини таъминлаш қиради.

Марказий банкнинг Ахборотлаштириш Бош маркази (АБМ) — амалдаги қонунчилик ҳамда АБМ ва банклар ўртасидаги шартномаларга мувофиқ банклараро тўлов тизимининг техник, дастурий ва эксплуатацион хизматларини таъминлайдиган марказ.

Банклараро тўлов тизимининг иштирокчилари ва фойдаланувчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари банкларнинг вакиллик ҳисобварақларини очиш ва хизмат кўрсатиш учун фойдаланувчи банкларнинг МБ ҲҚМ билан, банклараро тўлов тизими орқали электрон тўловлар ўтказиш учун эса — АБМ билан тузилган икки томонлама шартнома асосида тартибга солинади.

Электрон тўлов ҳужжатларнинг ўтиш схемаси

Тўловлар банклардан фақатгина вакиллик ҳисобварақларидаги маблағлар қолдиғи доирасида амалга оширилади, агарда МБ ҲҚМ ва банк ўртасидаги шартномада бошқа ҳолат келишилмаган бўлса.

Соат 9-00 дан 17-00 гача — банклараро ҳисоб-китоблар бўйича электрон тўлов ҳужжатлар (ЭТХ)ни узатиш - қабул қилиш - назорат қилиш вақти. Банклар мазкур даврнинг ҳар қандай вақтида МБ ҲҚМга ЭТХларни узатишлари мумкин;

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки пул-кредитни бошқариш хусусият (параметр)ларидан келиб чиққан ҳолда, банклараро ЭТХларининг ўтказиш вақтини тўлов тизими масалаларини назорат қилувчи раис ўринбосарининг ёзма фармойишига асосан узайтириши мумкин. Бу ҳақда тизим қатнашчилари ва фойдаланувчилари ЭТХга ишлов бериш вақтининг тугашига бир соат қолгунига қадар кечиктирилмасдан хабардор қилинади.

Қолверса, шахсий ҳисоблар, айрибошлаш курслари, менинг маблағларим, магазин бутун Ўзбекистон бўйича ва оммабоп таклифлар бор.

Бу банк мобиль иловалар орқали халқимиз ўз эҳтиёжлари учун қўл телефонлари орқали уйларида туриб ўз эҳтиёжларини аъло даражада қондирияттилар. Лекин, ҳали ҳал қилинмаган анча ишлар бор. Ҳар бир банк ўз мижозларини ёқотишни истамайдилар албатта, шунинг учун айрим камчиликларини кўрсатиб ўтсак масалан:

1. Банк мобиль иловалари орқали банк пластик карталарга пароль қўйиш ёки паролни алмаштириш йўқлиги.

2. Банк мобиль иловалари орқали банк пластик карталари блокга тушса мобиль илова орқали блокдан чиқариш йўқлиги.

3. Банк пластик карталари йўқолиб қолганда, мобиль иловалари орқали банкга хабар бериш йўқлиги.

4. Банк мобиль иловалари орқали банк пластик карталардан бошқа банк карталарига ўтказмалар пуллик амалга оширилиши.

5. Банк мобиль иловалари орқали кредитлар тўлашда бошқа банк карталаридан пуллик хизмат амалга оширилишини олиб ташлаш керак.

Зеро, бундай чамчиликларни олдини олинса янада халқимизга банк хизматлари тўлақонли амалга оширишни асосий омили ҳисобланади. Банк секторини ислоҳ қилиш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар илғор халқаро амалиётни инobatга олган ҳолда банк соҳасидаги кадрларни тайёрлашнинг замонавий усулларини жорий этиш асосида тижорат банклари ходимларининг билим ва малакасини ошириш тақазо этмоқда.

